

คำแปลจดหมายเหตุวันวลิต

จำเอนวังชิงชัย (ประทับบุณฑล)

พิมพ์แจกในวงพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงทพย์ สรพันธ์พิสุทธิ

ณวัดประยูรวงศาวาส

วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๗๗

โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒธนากร

คุณหญิงทิพย์ สุรพันธ์พิสุทธิ์

คำนำ

พระยาศรีธรรมสาส์น (แทน บุนนาค)
ได้มาแจ้งความว่า ในงานพระราชทานเพลิง
ศพ คุณหญิงทิพย์ สุรพันธ์พิสุทธิ์ จำเริญ
วิงชิงชัย (ประทีป บุนนาค) ประสงค์จะพิมพ์
จดหมายเหตุวันวาลิต เพื่อเป็นของแจก
สนองคุณมารดา หอสมุดแห่งชาติจึงอนุญาต
ให้พิมพ์ตามประสงค์

คำแปลจดหมายเหตุวันวาลิต ที่พิมพ์ใน
สมุดเล่มนี้ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาค
พันธ์ุ) แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษให้ราช
บัณฑิตยสภา โดยรับสั่งของสมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ ครังยังดำรงตำแหน่ง
นายกราชบัณฑิตยสภา ต้นฉบับมีอยู่ใน

หอพระสมุดวชิราวุธ แต่ไม่จบ มีเพียงเท่า
ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้

จดหมายเหตุวันวลิตน์ ชาววิลันดาซื้อ
วันวลิตที่เข้ามาตั้งห้างอยู่ในกรุงศรีอยุธยาครั้ง
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เขียนไว้เป็น
ภาษาวิลันดาในปี ค.ศ. ๑๖๔๗ (พ.ศ. ๒๑๕๐)
แล้วมีผู้แปลจากภาษาวิลันดา เป็นภาษาฝรั่ง
เศสและพิมพ์ขึ้นในกรุงปารีสเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๓
(พ.ศ. ๒๒๐๖) ต่อมามิสเตอร์มันดี เอ็ม. เอ.
เจ้าของโรงพิมพ์ และหนังสือพิมพ์ บาง
กอกไทม์ ได้แปล เป็นภาษาอังกฤษอีกต่อ
หนึ่ง เรื่องในจดหมายเหตุนั้นกล่าวถึงความ
เป็นไป ตอน ปลาย รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม
และ การจลาจลซึ่งเกิดขึ้นในอาณาจักรสยาม
ตลอดลงมาจนถึงพระองค์ไค (คือพระเจ้าปรา
สาททอง) ได้ราชสมบัติ ในจดหมายเหตุนี้

ก

เรียกพระเจ้าปราสาททอง เมื่อก่อนได้ราชสมบัติว่า พระองค์ไถ และกล่าววว่า พระองค์ไถ เป็นบุตรออกศรัทธมาราช ผู้ภาดาของพระราชชนนีพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ไถรับราชการในกรมมหาดเล็ก ได้เป็นที่พระหมื่นสรรเพช แล้วเลื่อนเป็นออกศรัทธวงศ์จางวางมหาดเล็ก เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตแล้ว จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นที่สมุหพระกลาโหม ซึ่งมีเนื้อเรื่องน่ารู้ที่น่าฟังอยู่มาก แต่เป็นธรรมดา ของการจดประวัติศาสตร์บ้านเมืองย่อมเป็นไปตามความรู้ความเห็นของผู้จดข้อความบางตอนจึงແผกเพี้ยนจากที่อื่น กระนั้นก็ดี ก็ยัง เป็นหนังสือที่ช่วยให้ แสงสว่างแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยนั้นได้เป็นส่วนหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องที่ผู้จดได้ยืนยันด้วยหูรู้ด้วยตาใกล้กับความจริงเป็นส่วนมาก.

ง

กรมศิลปากรได้ให้พิมพ์ตามคำแปลที่ผู้
แปลทำไว้โดยมิได้แก้ไข

ขออุศลบุญราศีอันใดที่จะพึงมีพึงได้จาก
การพิมพ์หนังสือนี้ จงบรรลुถึง คุณหญิงทิพย์
สุรพันธ์ พิสุทธิ ให้ดำรงอยู่ในสุคติตลอด
กาลเทอญ.

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗

จดหมายเหตุพงศาวดาร

ขุนวิจิตรมาตรา แปล

จาก Van Vliet's Historical Account of siam

ว่าด้วยการประสูติ และการสวรรคต ของ Pra-
Inter-Va-Tsia-Thiant-Siangh-Pheevgk^๑ พระมหา
กษัตริย์ ทรงธรรม เจ้าข้างเผือกกษัตริย์กลางซึ่งเกิดขึ้น
ในอาณาจักรสยาม ตลอดมาจนถึงพระองค์ไถ (Pra
ongly) ไถราชสมบัติทรงราชย์อยู่ทุกวันนี้ มีพระนามว่า
Pra-Tiavw, Prasathovgh, Pratiavw Tsangh,
Pratiavw Isiangh Ihon-Dengh Pra Thiangh
Choboa^๒ คือพระเจ้ายลลังกาทอง เจ้าข้างเผือกทาง
ขมวก.

๑. น่าจะเป็น “พระอินทรวีโรช (เจ้า) ข้างเผือก”

๒. น่าจะเป็น “พระ เจ้า, ปราสาททอง, พระเจ้าข้าง,
พระเจ้าข้างทางแดง (พระเจ้าอยู่หัว)”

๒

เขียนในปี ค. ศ. ๑๖๕๗

โดย

อิมมี วัน วลีเอต

ขุทิสให้

อันตัน วัน ไคเมน ผู้สำเร็จราชการ

แห่งสหรัฐของวิลันดา

ในหมู่เกาะอินดีส์ตะวันออก

เพื่อความกระจ่างในการที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงเหตุขลาดที่เกิดขึ้นในอาณาจักรสยาม ควรจักบรรยายถึงความเป็นอยู่ของอาณาจักรของชาวสยาม ของศาสนา ตลอดจนลักษณะการปกครองบ้านเมืองเสียก่อนเริ่มเรื่อง แต่โดยเหตุที่ข้อความเหล่านี้ได้มีผู้ทำไว้แล้วหลายคน ทั้งข้าพเจ้าเอง ก็ได้เขียนเรื่องนี้ไว้ทั้งหมดแล้ว

ณที่เมืองบาตาเวีย เมื่อปี ค.ศ. ๑๖๓๘ (พ.ศ. ๒๑๘๑) โดยบัญชาของท่านฟิลิปป์ ลูคัส ผู้บัญชาการที่ล่วงไปแล้วนั้น ข้าพเจ้าจึงสมควรกล่าวแต่เพียงว่า ในอาณาจักรสยาม มีกฎหมายที่เป็นหลักอยู่อันหนึ่งซึ่งวางไว้ให้ยกน่องยาเรือของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตแล้วขึ้นเป็นกษัตริย์ คัดพระโอรสออก การฝ่าฝืนกฎหมายนี้ ได้เกิดมีขึ้นโดยพระเจ้าข้างเฝือก เจ้าแผ่นดินสยามทรงตั้งพระโอรสให้สืบราชสมบัติแทนน่องยาเรือผู้ซึ่งมังกูฎจะต้องเวนไปถึงเนื่องจากทรงโน้มไปข้างพอพระทัย เป็นส่วนพระองค์ยิ่งกว่าเห็นแก่การบ้านเมือง

ความปรวนแปรในอนามัยของพระเจ้าแผ่นดินเริ่มสังเกตได้จากพระอัครยาศัยที่เปลี่ยนไปจากเดิม แต่ก่อนพระองค์มีพระอารมณ์ดีชันบานในหมู่เสวกามาตย์ ตีต่อไพร่ฟ้าประ

ชาชน ต่อเหล่าราชบริพาร ครั้นตกปลายปี
 ภาวะเดือนสิบเอ็ดข้างแรม พระอัยยาศัย กลาย
 เป็นเกรี้ยวกราด จนขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยไม่
 กล้าเข้าเฝ้าเพื่อทูลขอราชการบ้านเมืองที่สำคัญ
 และจำเป็นได้เลย พอขึ้นเดือนสิบสองพระ
 องค์ก็ทรงพระประชวรหนักทรุดลงทันที เห็น
 ได้ชัดจากพระอาการ ว่าไม่มีหวังที่จะ ทรงพระ
 ทูเลาขึ้นได้ อันนี้เป็นเหตุให้พระองค์ ทรง
 แสดงพระหฤทัยจ้านงเป็นครั้งสุดท้ายให้รักษามงกุฎไว้ในวังหลวง ให้ราชสมบัติตกแก่พระ
 โอรสของพระองค์ ให้ตัดน้องยาเธอผู้เป็น
 รัชชทายาท อันถูกต้อง ตามกฎหมาย ออกเสีย
 เพื่อให้การเป็นไปสมดังพระราชประสงค์ พระ
 องค์ทรงปรึกษา ออกจากศรีวรวงศ์ (Oya siworra-
 wongh) ซึ่งความตั้งใจจริงของท่านเสนาบดีผู้นั้นก็
 ต้องการจะสวมมงกุฎเสียเอง โดยรวบรัดจาก

พระโอรสซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๕ ปี และมีพระ
 นิสสัยชั่วร้ายจนท่านไม่สงสัยว่าจะแคล้วความ
 เกล็ดขังของไฟรพ้าฆ่าแผ่นดินไปได้ อย่าง
 ไรก็ตาม เพื่อแสดงให้เห็นความยุติธรรม
 ในเรื่องสืบราชสมบัติใหม่ เพราะเหตุที่เป็นการ
 ขัดกฎหมายบ้านเมืองอยู่ พระเจ้าแผ่นดิน
 กับ ออกญาศรีวรวงศ์ โกรธทราบ ความในใจของ
 บรรดาขุนนางข้าราชการ ก็เรียกประชุมขุนนาง
 ด้วยเรื่องนี้ แต่ก็ไม่มีใครกล้าพูดออกมาได้
 เต็มปากสักคนเดียว มีบางคนอ้อมแอ้มแบ่ง
 รับแบ่งสู้ นอกจากนั้นก็นิ่งเงียบไม่พูดอะไร
 เลย จนกระทั่งถูกออกญาศรีวรวงศ์บังคับ จึง
 กล้าออกมาว่า ตนเชื่อว่าพระโอรสก็ทรง
 พระเจริญวัยพอที่จะ ครอบครอง บ้านเมืองสืบ
 พระวงศ์ได้แล้ว ข้างพระมหาอุปราชนั้นก็
 พระโอรสอยู่ อาจให้พระโอรสสืบตำแหน่ง

วังหน้าได้ อย่างเดียวกับที่พระเจ้าแผ่นดิน
โปรดให้พระโอรสสืบตำแหน่งวังหลวง ฅบัตัน^๑
แต่ ขุน นาง อีก พวก หนึ่ง มี ออก ยาก ลา โหม
(Oya Clahom) ออกญา..... (Oya Kheeu)^๑
ออกพระท้ายน้ำ (Opera Taynam) ออกพระ
ศรีเนาวรัตน์ (Opera Sirsy Anerat) ออกพระ
จุฬา (Opera Tiula) ออกหลวงธรรมไตรโลก
(Oloangh Than Aray-laco)^๒ เป็นต้น เห็นว่า
พระ มหาอุปราช มี สิทธิ ที่จะ ด้ รับ ราช สมบัติ
ขุนนางพวกนี้พากันกล่าวอย่างองอาจว่าพระราช
กำหนด กฎหมายโบราณ ของบ้าน เมือง หากควร
ที่จะถูกละเมิดทำนองนี้^๑ไม่ ส่วนขุนนางอื่นๆ
นอกไปจากนี้ขอให้เรื่องอยู่ในพระบรมราชวินิจฉัย
ฉัยของพระเจ้าแผ่นดิน โดยมีคำแถลงว่า

๑. น่าจะเป็น "ออกญาเศโซ" คู่กับ ออกพระท้ายน้ำ

๒. ยังสงสัยว่าจะถูกหรือไม่

ทั้งพระมหากษัตริย์และพระโอรสต่างก็ทรงพระ
 คุณสมบัติ ควรแก่ที่จะเป็นกษัตริย์อันประเสริฐ
 เสมอ ๆ กัน พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งองค์ไหน
 ให้สืบราชสมบัติ เขาก็ยอมรับเป็นพระมหา
 กษัตริย์ทั้งนั้น

ตามคำแนะนำของออกญาศรีวรวงศ์ พระ
 เจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาพระโอรสองค์ใหญ่ขึ้น
 เป็นรัชทายาทโดยไม่คำนึงถึงพระราชกำหนด
 กฎหมายบ้านเมืองอย่างใดหมด และเมื่อ
 ใกล้จะสวรรคต ได้มีรับสั่งไว้แก่ออกญาศรี
 วรวงศ์ว่า ให้แจ้งพระราชประสงค์ครั้งสุดท้าย
 แก่บรรดาขุนนางข้าราชการภายหลังที่สวรรคต
 แล้วทันที กับให้ออกญาศรีวรวงศ์ช่วยเหลือ
 พระโอรสให้ได้ราชสมบัติ และให้ดูแลความ
 เป็นไปของพระโอรส ตลอดจนเอาใจใส่ให้
 บ้านเมืองเรียบร้อยด้วย ระหว่างเวลาที่พระ

เจ้าแผ่นดินทรงพระประชวรอยู่นั้น ออกญา
 ศรีวรวงศ์ ได้จัดการให้จุกช่อง ล้อมวง พระ
 ราชวังแน่นหนา กวดขันไม่ให้ใครเข้าออก
 ออกในได้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากท่าน ไม่มี
 มีขุนนางคนหนึ่งคนใดสามารถ เข้าเฝ้าฟังพระ
 อากาโร พระเจ้าแผ่นดินได้ ในระหว่างนั้น เลย
 พระกระเสอ รับสั่งต่าง ๆ ที่นำไป แจงในที่ประ
 ชุมขุนนางได้ ถูกนำไปโดยปาก ของท่านเสนา
 บัดผู้ผู้เดียวเท่านั้น และเพื่อที่จะพราง
 พระมหาอุปราช กับพวกขุนนาง ที่ปรารถนา จะ
 ให้การสืบราชสมบัติ เป็นไปตามกฎหมาย บ้าน
 เมือง ออกญาศรีวรวงศ์ แสร้งทำให้ข่าวกระจาย
 ไปว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระอาการดีขึ้น มี
 เหตุผล ที่ควรหวังได้ ว่า พระอาการประชวรไม่
 เป็นที่น่าวิตกอย่างใดเลย

การขัดขวาง ต่อ พระ ราช ประสงค์ ของ ขุนนาง บางคน เป็น เหตุ ให้ พระ เจ้า แผ่น ดิน ทรง เป็น ทุกข์ และ ยิ่ง เป็น ทุกข์ หนัก ขึ้น เมื่อ ทรง ทราบ ว่า ออกญา กลา โหม แม่ทัพ ข้าง และ ทหาร เติง ไท ของ ประเทศ เข้า ข้าง ฝ่าย พระ ราช วัง บวร ดังนั้น เพื่อ ปราบ เสี้ยน หนาม อัน จะ เป็น เครื่อง กัด ขวาง การ สืบ ราช สมบัติ ของ พระ โอรส พระ เจ้า แผ่น ดิน ให้ ออกญา ศรี วัรง ศ์ พุด จาก ทาบ ทาม ออกญา เสนา ภิ มุข (Oya Senaphimoc) แม่ กอง อาสา ญุ บุน ซึ่ง พระ เจ้า แผ่น ดิน สยาม แต่ ก่อน ๆ มา ทรง แต่ง ตั้ง ให้ ควบคุม ญุ บุน มี จำนวน ประมาณ ๖๐๐ คน เข้า เป็น พวก พระ ราช ประสงค์ อัน นี้ เป็น ผล สำเร็จ ออกญา เสนา ภิ มุข รับ สัญญา และ สาบาล ด้ ว ตาม พิธี ว่า จะ ช่วย พระ โอรส ให้ ด้ ขึ้น ครอบ ราช สมบัติ เพื่อให้ เป็น ที่ ไว้ เนื้อ เชื้อ ใจ ออกญา เสนา ภิ มุข ด้ วาง ทหาร

ญ์บุนในพระราชวัง และตามบริเวณใกล้เคียงไว้
 อย่างลับ ๆ ข้างฝ่ายออกญากลาโหม โดยที่
 เกรงว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระทุเลามากกว่า
 สวรรคต ประกอบกับเหตุที่ท่านได้แสดง
 อากาการ ขัดขวาง ต่อการ สืบราชสมบัติ ของพระ
 โอรสอย่างแข็งแรงด้วย จึงพยายามเกลี้ย
 กล่อม ออกญา เสนาภิมุข กับ สมักร พรรคพวก
 ให้เข้าช่วยสนับสนุน พระมหาอุปราช ชั้นครอง
 ราชสมบัติ ท่านแม่กองญ์บุนได้รับคำสั่งของ
 ออกญาศรีวรวงศ์ไว้แล้ว ก็ใช้เล่ห์เหลี่ยมใน
 เชิงพูดเป็นทีว่ายินยอมเข้าด้วย ทั้งนี้เพื่อ
 มิให้เสียความตั้งใจ ของผู้ซึ่งบากหน้ามาขอให้
 ร่วมมือนั้น ๆ ฝ่ายออกญาศรีวรวงศ์ไม่มั่นใจใน
 การที่มีอาสาญ์บุน และทหาร ล้อมวัง บ้องกัน
 ตัวท่าน ก็จัดการนำทหารอีก ๔๐๐๐ คนเข้า
 มาไว้ในพระราชวังลับ ๆ แล้วจัดทหารอีก

๑๐๐๐๐ คนเตรียมไว้ในตำบลดอกหลวงพร้อมสรรพ ท่านออกประกาศว่าพระเจ้าแผ่นดินมีพระประสงค์ที่จะทรงใช้ทหารเหล่านี้ในการประพาศ ซึ่งตั้งพระทัยไว้ว่าจะเสด็จในที่ที่พระโรคพาชหายสนิท การที่ออกญาศรี-วรวงศ์ทำเช่นนั้นก็เพื่อลวงคนอื่น ๆ

ออกญาศรีวรวงศ์มีเวลาทำการตระเตรียมและจัดทำทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมสรรพก่อนเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ซึ่งการนี้ได้เป็นไปเมื่อวันที่ ๒๒ ของเดือนอ้ายปีมะโรง นำความเสียใจอย่างใหญ่หลวงมาสู่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ได้ฟังพระบรมโพธิสมภารเป็นสุขมาตลอดรัชชกาล เมื่อเวลาสวรรคตพระองค์มีพระชนมายุเพียง ๓๘ พรรษา จึงนับว่าพระองค์มาเสด็จล่วงลับไปแต่ในวัยหนุ่มมาก หลังจากที่ได้ครองราชสมบัติอยู่เพียง

๕ ปี บ้านเมืองเป็นสุขเกือบตลอดรัชชกาล
 พระองค์มีพระชายาหลายองค์ มีพระโอรส
 ๕ องค์ พระธิดา ๘ องค์ โดยมากยังทรง
 พระเยาว์อยู่ทั้งนั้น ในส่วนพระองค์พระเจ้า
 แผ่นดินทรงมีพระทัยโอบอ้อมอารี ทรงเป็น
 นักเรียน ไม่ใช่้นักรบ มีพระราชศรัทธาเลื่อม
 ใสในทางศาสนา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
 เท่า ๆ ที่ทรงเอาพระทัยใส่ในการพระศาสนา
 และพระราชกำหนดกฎหมายบ้านเมืองอยู่เป็น
 เนิื่องนิตย์ พระองค์ทรงบริจาคตานแก่สมณะ
 ชีพราหมณาจารย์ และยากวรรณิพกเป็น
 อันมาก ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดวาอาราม
 เจดีย์สถาน ตลอดจน พระราชวัง และ สถานที่
 ที่เป็นของประดับประดาบ้านเมืองต่าง ๆ ยิ่ง
 กว่าบรรพมหाराชของพระองค์ได้ทรงกระทำมา
 แต่หนหลัง พระองค์ท่านนั้น เมื่อได้ทรง

ทราบว่าคุณนางมั่งมีก็ดี ได้ทรงเห็นคุณนาง
 แต่งตัวสวยสง่า มีข้าทาสบริวารพร้อม บ้าน
 ชื่องดงามโอโถงก็ดี ทรงมีพระหฤทัยยินดี
 ยิ่งนัก พระองค์โปรดให้สร้าง เรือนหลวง
 สำหรับคุณนางในกรมวัง หลายหลัง พระองค์
 รักความยุติธรรม รักตุลาการที่เที่ยงตรง รัก
 คนที่ดีทั่วไป ทรงเอาพระทัยสอดส่องดูแล
 ทุกข์สุขของไพร่ฟ้าประชาชน ตลอดจนชาวต่าง
 ประเทศบรรดาที่อยู่ในบ้าน เมือง ของพระองค์
 เป็นที่ยิ่ง โดยเหตุนี้พระองค์จึงได้ชื่อว่าเป็น
 พระโพธิสัตว์ (Saint) เป็นที่เคารพนับถือ
 อย่างสูงของไท่ต่างด้าว ท้าวต่างแดน จนอริ
 ราชศัตรูไม่กล้ามาข่มขู่ บิดา ฉะนั้นจึงไม่น่า
 ประหลาด อันใดในการ ที่พระองค์ได้พระนาม
 พิเศษ เฉลิมพระเกียรติยศว่า พระมหाराชเจ้า
 ทรงธรรม (Great and just)

ทันทีที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ออกญา
ศรีวรวงศ์ให้หาบรรดาขุนนางใหญ่ น้อย เข้ามา
ยังพระราชวัง พวกขุนนางพากันเข้าใจว่าเป็น
กระแสพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน
ก็มาหมด ไม่มีใครขาดสักคนเดียว ออกญา
ศรีวรวงศ์แถลงต่อพวกขุนนางว่า พระเจ้า
แผ่นดินเสด็จสวรรคต ประมาณชั้วนาฬิกา มา
แล้ว (แต่ก็ยังมีขุนนางบางคนเชื่อว่าพระเจ้า
แผ่นดินสวรรคตนานแล้ว หากแต่ว่าปกปิด
ความไว้) และเมื่อก่อนสวรรคตพระองค์
ได้เสด็จ พระ หฤทัย จำ นง ให้ พระโอรส องค์
ใหญ่รัชชทายาทสืบราชสมบัติต่อไป อนึ่ง
พระองค์ ทรงปรารถนา ให้ ตัว ท่าน ทำ การ ช่วย
เหลือพระโอรส แนะนำข้าราชการบ้านเมือง
ต่าง ๆ ด้วย ที่นั้นพระโอรสก็เสด็จขึ้นประทับ
บน พระ ราชบัลลังก์ ใน ท่าม กลาง ขุนนางใหญ่
น้อยอย่างพระมหากษัตริย์ สืบราชสมบัติตาม

พระราชกำหนดกฎหมาย ออกญาศรีวรวงศ์ได้
ประกาศ รับรอง การสืบราชสมบัตินี้ว่าเป็นไป
ตามพระราชพินัยกรรมของ สมเด็จพระชนกา-
ธิราช ให้ขุนนางทั้งปวงรับรองพระโอรสเป็น
พระเจ้าแผ่นดิน พวกขุนนางก็รับรอง โดย
คล้อยตามบ้าง โดยความกลัวศัตรู และกอง
ทหารซึ่งท่านเสนาบดีนำเข้ามาไว้ในพระราชวัง
หลวงบ้าง

ขุนนาง ผู้ซึ่งปรากฏว่า เป็นฝักฝ่ายข้าง พระ
มหาอุปราช หรือผู้ซึ่งไม่ได้แสดงออกมาให้
ประจักษ์ ว่าเป็น พวกใคร ในเมื่อ ในพระโกศ
มีพระประสงคฺ์จะทราบความในใจคราวนั้น ได้
ถูกจับทันที ทุกคนถูกจำจองอย่างกวัดข้น
บ้านช่องทรัพย์สมบัติถูกยึดแย่ง ข้าทาส
บริวารถูกคร่าไปสิ้น ในเวลาเดียวกันนั้นพระ
เจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ให้เอานักโทษที่เป็นตัวการ
สามคนออกจากคุกไปฆ่าสับฟันเป็นท่อนน้อย

ท่อนใหญ่ ที่ทำข้าง (Thacham)^๑ อันเป็นประตูลูก
พระราชวังแห่งหนึ่ง ฐานเป็นผู้ก่อการจลาจล
และกบฏต่อพระองค์ รัชชทายาทที่ถูกต้องตาม
กฎหมายแท้ ศรัษะ และอวัยวะส่วนต่าง ๆ
ได้ถูกนำไปแขวนประจานตามที่สูง ๆ ในเมือง
หลายแห่ง เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้ที่มี
ความประสงค์ จะทำการขัดขวางการสืบราชสม-
บัติคราวนี้ นอกจากนั้นบรรดาทรัพย์สมบัติ
ของนักโทษทั้งสามได้ถูกริบราชบาทว์ พระ
เจ้าแผ่นดินโปรดให้แจกจ่าย บันกัน^๒ ในระหว่าง
พวกขุนนางที่โปรดปราน

นักโทษตัวการที่ถูกฆ่าสามคนนี้เป็นขุนนาง
ผู้ใหญ่ในจำพวกที่เปี่ยมไปด้วยอำนาจ เปี่ยม
ไปด้วยทรัพย์ศฤงคารบริวาร เปี่ยมไปด้วย

๑. ชื่อนี้สงสัย เพราะอ่านตามตัวเป็น “ท่าข้าม”
ก็ได้ อีกอย่างหนึ่ง แต่ประตูทำข้างนั้นมีจริง
เรียกว่า ประตูทำข้างวังหน้า

ยศศักดิ์อัครฐานเป็นเลิศอยู่ในพระราชอาณา
จักร ในรัชกาลก่อน ๆ ท่านขุนนางทั้งสาม
นี้เป็นที่โปรดปรานยิ่งของพระเจ้าแผ่นดิน และ
เป็นที่นิยมชมชื่นของประชาชนด้วย คนหนึ่ง
คือ ออกญากลาโหม แม่ทัพข้างผู้ซึ่งเป็น
ขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งในหกคนด้วยกัน^๑ เป็น
คนที่มั่งคั่งที่สุดคนหนึ่งในเมืองไทย มีข้า
ทาส มากกว่า ๒๐๐๐ คน มีช้าง ๒๐๐
เชือก มีม้างาม ๆ อีกมากมาย คนที่สอง คือ
ออกพระท่าย่น^๒ แม่ทัพม้าผู้ซึ่งแต่เดิมเป็น
ออกญาพระคลัง (Oya bergkelang)^๒ อยู่ห้าปี

-
๑. เห็นจะหมายถึงเสนาบดี ๖ ตำแหน่ง ซึ่งยก
เป็นอรรคมหาเสนา ๒ คือ สมุหนายก และ
สมุหพระกลาโหม กษัตริย์ศตวรรษ ๕ มี เวียง วั
คลัง นา ทวีออกญากลาโหมนี้ คงเป็นที่อรรค
มหาเสนาสมุหพระกลาโหม
๒. เห็นจะหมายความว่าไคว่ที่พระคลัง

กับสองเดือน ได้สะสมทรัพย์เงินทองไว้มาก
 เมื่ออยู่ในตำแหน่งนี้ในพระโกษัฐทรงยกย่อง
 ชมเชยเป็นพิเศษ ฐานเป็นผู้ได้รั้งงานราชการ
 และมีฝีปากในเชิงพูด คนที่สาม คือ ออก
 หลวงธรรมไตรโลก (Oloangh Thamtraylocq)
 ผู้ซึ่งเคยเป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี (Tanassary)
 เป็นขุนนางมาแล้ว ที่มีอาวุโส เป็นที่เคารพ
 นับถืออย่างสูงของขุนนางทั่วไปอยู่ในเวลานี้
 ความตายอันบังเกิดแก่ท่านขุนนางทั้งนี้มิใช่
 เหตุอื่น เหตุเนื่องมาแต่ความจงเกลียดจงชัง
 ของออกญาศรีวรวงศ์อย่างเดี๋ยวนั้น เขา
 ต้องตายอย่างน่าอนาถทั้ง ๆ ที่รู้ว่าคุณไม่มี
 ความผิดอะไรเลย

มีขุนนางอีกสองคนคือออกพระศรีเนาวรัตน์
 กับออกพระจุฬา ได้ถูกมัดมือไพล์หลังนำตัว
 ออกจากคุกไปยังประตูพระราชวัง เพื่อเอาไป

ประหารชีวิตด้วยกัน แต่ออกญาเสนาภิมุข
 แม่กองอาสาญ่ปุ่น ได้ช่วยชีวิตคนทั้งสอง
 โดยถลันเข้าไป โอบคร่อมเอาตัวท่านกัน คม
 ดาบเพ็ชฌฆาฏไว้ พลาغبอกไปยังออกญา
 ศรีวรวงศ์ให้ยกโทษขุนนางทั้งสอง การขอโทษ
 โดยให้เห็นแก่ไมตรี ประสมกับคำขอร้อง
 ของพระสงฆ์เป็นผลให้ขุนนางทั้งสองรอดชีวิต
 แต่ต้องถูกริบตำแหน่ง รับทรัพย์สมบัติ รับ
 ยศฐานบรรดาศักดิ์ แม่จันอิสสรภาพโดยที่
 ต้องไปติดเรือนจำจนกระทั่งพ้นสมัย จลาจล
 ซึ่งในระหว่างนั้นปรากฏว่าบางคนถูกฆ่า บาง
 คนถูกเนรเทศ บางคนได้รับความกรุณาปล่อย
 ให้เป็นอิสสรภาพ บรรดาผู้ที่ไม่ได้สำแดงออก
 มาให้ชัดเจนในเรื่องการสืบราชสมบัติก็ดี ผู้ที่
 พูดกำกวมเป็นสองเสียงก็ดี หรือผู้ที่กล่าวว่
 แล้วแต่พระเจ้าแผ่นดินจะโปรดสถาปนาเจ้า

องค์หนึ่งองค์ใดที่ทรงเห็นชอบให้สืบราชสมบัติ
ก็ดี เหล่านี้ถูกจับไปขังคุกหมด สมบัติพัสดุดูฐาน
ก็ถูกริบจนสิ้นเชิง กระทั่งเมื่อพระองค์ทรง
รู้สึกสงสารจึงได้โปรดให้พ้นโทษ

พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้ววันรุ่งขึ้น พระ
โอรสผู้ได้สืบราชสมบัติก็ให้หาบรรดาขุนนาง
ผู้ใหญ่ผู้น้อยตลอดจนมหาดเล็กในพระโกศ
เข้าไปในพระราชวัง ให้ถวายบังคมพระองค์
แล้วคมนาพิพัฒน์สัตยา ซึ่งพราหมณ์หรือ
พระสงฆ์เป็นผู้แข่งขันสำหรับการนี้ แล้ว
พระองค์ก็ได้รับพระนามว่า Pra Ongh Thit
Terrastia^๑ ฉะนั้นว่าพระองค์ได้ราชสมบัติ
โดยผิดประเพณี และกฎหมายบ้านเมืองด้วย
เสียเลือดแต่น้อย ปราศจากการขัดขวางรุนแรง
ใด ๆ ทั้งสิ้น ในวันเสด็จขึ้นเถลิงราช

๑. น่าเป็น “พระองค์ เศษฐาธิราช”

สมบัตินั้น ทรงพระกรุณา โปรดให้ปล่อย
 ขุนนางที่ติดคุก และถูกเนรเทศในแผ่นดิน
 ก่อนหลายคนด้วยกัน แล้วโปรดให้เข้าเฝ้า
 กับโปรดให้ปล่อยนักโทษที่ต้องพันธนาการอีก
 มาก การกระทำเช่นนั้นเป็นเครื่องหมายซึ่ง
 พระเกียรติคุณในโอกาสเถลิงราชสมบัติใหม่
 เมื่อพระเจ้าแผ่นดินหนุ่มได้สวมมงกุฎราชา
 ภิเศกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ออกญาศรีวรวงศ์
 ก็กราบทูลแนะนำให้แต่งตั้งผู้ที่มีความชอบต่อ
 แผ่นดิน และเป็นต้นบ่อของประชาชนขึ้น
 แทนที่ขุนนางข้าราชการซึ่งถูกประหารชีวิตไป
 แล้วกับขอให้ปูนบำเหน็จขุนนางใหญ่น้อยที่มี
 ความชอบเป็นพิเศษ หรือที่มีความจงรักภักดี
 ต่อพระองค์ให้สมกับยศศักดิ์ แต่สิ่งที่ออกญา
 ศรีวรวงศ์ปรารถนายิ่งกว่าอะไร ๆ ทั้งหมดก็คือ
 ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงพิจารณาถึงนิสสัยใจคอ

ถึงความรักภักดี ถึงคุณสมบัติ ถึงชีวิต
 ตลอดจนการกระทำที่แล้ว ๆ มาของตัวท่าน
 ที่จะได้รับเกียรติยศให้ว่าที่ออกญาภลาโหม
 ดูตามความสำคัญ และอำนาจของตำแหน่งที่
 มอบหมายให้ท่านบังคับบัญชานั้น ๆ ให้รอบ
 คอบ เพราะความไม่ซื่อตรงข้างฝ่ายเสนาบดี
 เป็นสิ่งที่ควรกลัวในเมื่อจะแต่งตั้งขึ้น ยิ่งเป็น
 เสนาบดีที่ทหารทั้งหมดขึ้นอยู่กับอำนาจอย่าง
 นี้ด้วยแล้วก็ยิ่งเป็นอันตรายมากที่สุด ออก
 ญาศรีวรวงศ์พูดให้เห็นใจที่เดียวว่า แม้
 ตำแหน่งที่ท่านได้รับจะเป็นตำแหน่งเปิดโอกาส
 ให้แก่ท่านทุกช่องทุกทางก็ดี แต่ท่านก็จะไม่
 ปฏิเสธเลยที่จะรับตำแหน่งที่ไม่สำคัญ เพื่อ
 เห็นแก่ความสำคัญในความปลอดภัย ส่วน
 พระองค์พระเจ้าแผ่นดิน และความมั่นคง
 ของอาณาจักร พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นชอบ

ด้วยตามคำของออกญาศรีวรวงศ์ ก็พระราช
 ทานทรัพย์สมบัติที่รับมาจากขุนนางที่ถูกฆ่าถูก
 เนรเทศ ถูกถอดแก้บรดาขุนนางที่ออกญา
 ศรีวรวงศ์ กราบทูลบอกชื่อ โดยมากเป็น
 ขุนนางที่ขึ้นอยู่กับอยู่ในออกญาศรีวรวงศ์ มากกว่า
 ที่ขึ้นอยู่กับพระเจ้าแผ่นดิน ทรัพย์สมบัติส่วน
 ใหญ่กับตำแหน่งกลาโหมนั้นโปรดพระราชทาน
 ออกญาศรีวรวงศ์ ส่วนตำแหน่งออกญาศรี
 วรวงศ์ก็พระราชทานน้องชายของท่านออกญา
 กลาโหมใหม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็แปลว่าตัวท่าน
 ได้เป็นประมุขของกองทัพ (คือสมุหพระกลา
 โหม) น้องชายได้เป็น (จตุสดมภ์) เสนาบดี
 ว่าการวังและเป็นนายกของมนตรีสภา ซึ่งทั้ง
 สองได้กราบทูลแถลงต่อพระเจ้าแผ่นดินว่า
 ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะพึงต้องทรงเกรงกลัวใน
 เมื่อตำแหน่งสำคัญทั้งสองอยู่ในมือของเขา
 สองพี่น้องนี้

อย่างไรก็ตาม เวลานี้จะออกจะรู้สึกกันอยู่
 ว่ายังนอนตาหลับไม่ได้ ในเมื่อพระมหา
 อุปราชพระเจ้าอาของพระเจ้าแผ่นดินยังมีพระ
 ชนม์อยู่ พระองค์ท่านทำให้พวกนั้นหนักอก
 โดยที่แม้ว่าได้ถูกเชิญให้เสด็จเข้าไปในพระ
 ราชวังเป็นเท่าหนึ่งเท่าไร พระองค์ท่านก็ปฏิเสธ
 ไม่ยอมเสด็จเอาเลยทีเดียว เหตุนี้ทำให้ออก
 ญาภิลโหมไม่สบายใจ จึงจัดของกำนัลไปให้
 เป็นสินน้ำใจออกญาเสนาภิมุขให้รับสัญญา
 และสาบานว่าจะนำพระมหาอุปราชเข้ามา ยัง
 พระราชวังอย่างเพศฆราวาส เพราะถ้าเป็น
 สมณะเพศเข้ามา ก็ไม่มีใครกล้าลงมือทำร้าย
 พระองค์ได้เพื่อให้เป็นไปตามสัญญา ออกญา
 เสนาภิมุขได้ไปเฝ้าพระมหาอุปราช แสร้งทำ
 เป็นที่เสียใจในเมื่อเห็นพระองค์ท่านถูกแย่ง
 ราชสมบัติ เมื่อสิ้นแผ่นดินในพระโกศ

พูดค้านออกมาตั้ง ๆ ถึงการที่เอาขุนนางผู้ใหญ่
ผู้น้อยไปฆ่าฟันเนรเทศขังคุกต่าง ๆ ในที่สุด
เมื่อได้พรรณนาถึงการปกครองอันชั่วร้ายทารุณ
ของพระเจ้าแผ่นดิน และอำนาจราชศักดิ์ของ
ออกญากลาโหมแล้ว ก็กล่าวกับพระมหา
อุปราชว่า ตัวเขากับขุนนางใหญ่น้อยอีกหลาย
คนมีใจเจ็บร้อนแทนแผ่นดินถึงกับเคียดเคบคิด
กันจะล้างพระเจ้าแผ่นดิน กับ ออกญากลาโหม
แล้วยกพระองค์ท่านขึ้นครองราชสมบัติสืบไป
ออกญาเสนภิมุขเสริมต่อไปว่าถ้าหากพระมหา
อุปราชเต็มใจที่จะเสด็จเข้าไปยังพระราชวัง
กับเขาแล้ว เขาจะให้ทหารญี่ปุ่นกับสมัครพรรค
พวกของเขา ช่วยกันปลงพระเจ้าแผ่นดินลง
จากราชสมบัติ ขับไล่ออกไปจากพระราชวัง
พร้อมกับขุนนางตัวโปรด เปิดทางให้พระมหา
อุปราชเสด็จขึ้นผ่านสมบัติต่อไป เรื่องนี้แม่

พระมหาอุปราชจะได้รับคำตักเตือนอย่างแข็ง
 แรงว่าไม่ให้กระทำ แต่พระองค์ท่านก็หลง
 เชื้อออกญาเสนาภิมุขง่าย ๆ พระองค์เสด็จ
 ไปกับคนกบฏคนนั้นตรงไปยังพระราชวังที่เดียว
 และเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นทหารยาม ญู่ปุ่น
 ที่ประตูพระราชวังก็ยิ่งทรงไว้ใจออกญาเสนา
 ภิมุขมากขึ้น ที่นั้นคนทรยศก็เริ่มทำการตามที่ได้รับ
 สัญญาไว้กับออกญากลาโหม โดยทูลพระมหา
 อุปราชว่าบรรดาสมัครพรรคพวกซึ่งจะได้พบ
 ในพระราชวังนั้น ล้วนถืออาวุธครบมือรอคอย
 เสด็จถึงเมื่อไรก็ได้ลงมือทันที จึงเป็นการ
 จำเป็นที่พระมหาอุปราชจะต้องทำตัวให้เหมือน
 คนเหล่านั้น ควรเปลื้องผ้ากาสาหวัดซึ่งแต่
 นี้ไปจะไม่มีประโยชน์อะไรนั้นออกเสีย ทั้ง
 นี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์ท่านมีน้ำใจเอา
 งานเอาการจริงจั่ง พระมหาอุปราชมิได้ระแวง

ในคำแนะนำของออกญาเสนาภิมุข ก็เปลื้อง
ผ้ากาสาหวัดสร้อยออกเป็นฆราวาส แต่พอ
พระองค์อย่างเข้าประตูพระราชวัง กับออกญา
เสนาภิมุขและทหารญี่ปุ่นเท่านั้น ก็ถูกจับเข้า
เครื่องพันธนาการทันที ครั้นแล้วก็ถูกนำเข้าไป
ไปยังหน้าท่งข้างออกญากลาโหมนั้นเห็นว่า
หมดศัตรูที่ควรกลัว โดยได้ตัวคนที่จะลงเอา
เป็นต้นเหตุกบฏจลาจล และเป็นคนที่ทำให้
ท่านหนักอกนั้นแล้ว ก็แสดงความขอบอก
ขอบใจออกญาเสนาภิมุขในเรื่องนี้เป็นที่ยิ่ง
กับให้รางวัลอีกเป็นอันมาก ส่วนพระมหา
อุปราชผู้นำสงสารได้ถูกวางบทให้ปลงพระชนม์
ชีพ แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่มีพระประสงค์จะ
ให้พระหัตถ์เบือนโลหิตพระเจ้าอาสภามนตรี
ก็พิพากษาให้เป็นเนรเทศไปยังพิพรี (Pipry)^๑

๑. เมืองเพ็ชรบุรี

ซึ่งณที่นั้น เขาเอาพระองค์ท่านปล่อยไว้ใน
 เหวลึก เจตนาจะให้สิ้นพระชนม์ด้วยความ
 อุดรภัยโดยวิธีลดอาหารที่ส่งให้เสวยให้น้อย
 ลงทุก ๆ วันการควบคุมกระทำกันเป็นระเบียบ
 กวดขัน มีตั้งข้าหลวงขึ้นคณะหนึ่งสำหรับไว้
 คุพระมหาอุปราชวันละสามครั้งเพื่อทำรายงาน
 และข้อสำคัญก็เพื่อ คุให้เห็นประจักษ์ว่าพระ
 มหาอุปราชได้สิ้นพระชนม์จริงด้วย

ไล่ ๆ กันกับเวลาที่พระมหาอุปราชถูกวาง
 โทษให้ส่งไปให้สิ้นพระชนม์นั้นเอง ญาติคน
 หนึ่งมีนามว่าออกหลวงมงคล (Oloangh Man
 eough) ได้รับออกจากพระราชวังพร้อมด้วย
 น้องชายลอบไปยังพิพริทันที่ ณที่นั้นออก
 หลวงมงคลได้เข้าหาพระสงฆ์เล่าให้ฟังถึงความ
 อุตติธรรมในการวางบทลงโทษพระมหาอุปราช
 ขอให้พระสงฆ์ช่วยเหลือตามอุบายที่ตนคิดจะ

แก้ไขให้พระมหาอุปราชพ้นจากเงื้อมมือเพื่อชฉ
 ฆาฏนั้นด้วย แต่พระสงฆ์เกรงพระราชอาชญา
 ทั้งเห็นว่า โอกาสที่จะช่วยพระมหาอุปราชมี
 น้อยนัก ค่าที่จำนวนผู้คุมและทหารซึ่งดำเนิน
 การจะให้พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์มีมาก ก็
 ไม่อยากจะสมรู้เป็นใจด้วยอย่างออกหน้า แต่
 อย่างไรก็ตามยังติดใจรักพระมหาอุปราชใน
 ข้อที่ทรงยึดเอาธงไชยพระอรหันต์เป็น เครื่อง
 บัองกันไม่ให้พระเจ้าแผ่นดินกับพวกขุนนาง
 สอดแค้นว่าพระองค์ท่านทำตัวเป็นรัชชทายาท
 เป็นการรักษาพระชนม์ชีพ ประกอบด้วย
 พระองค์ท่านลงพระอุโบสถ เป็นกิจวัตรมิได้
 ขาด ทรงเจริญสมณะธรรมมั่นคงในสมณะ
 เพศ ดังนั้นจึงพร้อมใจกันช่วยออกหลวงมงคล
 และน้องชายกับพวกข้าทาสชุด บ้อ บ้อ หนึ่ง
 แล้วเจาะรวงให้เป็นทางไปใต้ดิน คล้ายเหมือง

จากบ่อนั้นไปทะเลยังเหวที่พระมหาอุปราชต้อง
 ขัง งานค่อยล่วงไปด้วยใจรักดีและร้อนรน
 ที่จะให้พระมหาอุปราชได้รับอิสระภาพ จน
 กระทั่งคืนวันหนึ่งขณะที่ออกหลวงมงคลเข้าไป
 ตามทางใต้ดินแต่ลำพังจนใกล้ ก็ได้ยินเสียง
 พระมหาอุปราชถอนพระทัยยาวแล้วรับส่งออก
 มาว่า “โอ้เอ๋ย ความตายใกล้เข้ามาเต็มที
 แล้ว โฉนเราจะได้น้ำเสียก่อนสักจอก
 หนึ่งหนอ” เสียงที่ได้ยินทำให้ออกหลวง
 มงคลมีมานะ รีบกลับขึ้นไปแจ้งแก่พรรค
 พวกว่าพระมหาอุปราชยังมีพระชนม์อยู่เมื่อ
 ได้ปรึกษากันถึงเหตุการณ์คับขันซึ่งเห็นกัน อยู่
 ว่าจะชักเข้าไม่ได้ อยู่สักครู่หนึ่ง ก็เป็นที่ตกลง
 ตามคำแนะนำของพระสงฆ์ว่า ออกหลวง
 มงคลจะต้องบิบกอโทษคนหนึ่งให้ตายด้วยน้ำ
 มือตนเอง แล้วห้ามร่างไปทางอุโมงค์ไปยัง

เหว จัดการสับเปลี่ยนแทนตัวพระมหาอุปราช
 เอาดลององค์ของพระอุปราชสวมเข้าที่ตัวทาส
 คนนั้น การก็เป็นไปตามที่ตกลงกันเรียบร้อย
 ฝ่ายพวกผู้คุมได้เห็นพระมหาอุปราชมีอาการ
 ร่อแร่อยู่เมื่อตอนเย็นแล้ว ก็เลยไม่สงสัยว่า
 ร่างอันปราศจากชีวิตที่กั้นเหวที่ตนได้เห็นใน
 ตอนเช้าวันรุ่งขึ้นนั้นจะไม่ใช่องค์พระมหาอุป
 ราช เขาช่วยกันกลบเหวโดยมิได้ถูกต้อง
 ร่างและมิได้แสดงความเคารพพิทักษ์ให้สมเด็จพระ
 เกียรติยศเสร็จแล้ว ก็นำขบวนพระชนม์ของ
 พระมหาอุปราชกลับไปยังพระราชวัง ขำขันเป็น
 ที่ตลกดีใจกันทั่วหน้า ถึงกับพระเจ้าแผ่นดิน
 และท่านมหาเสนาบดีคิดว่าไม่มีอะไรอีกแล้ว
 ที่จะก่อความยุ่งยากให้แก่บ้านเมือง พวกนั้น
 ถือเอาว่าพ้นอันตรายเลยทีเดียว
